

SİVAS KAYNAKLI CÖNKLERDE KIZILDELI*

Dr. Doğan KAYA

Anadolu'da ve Rumeli'de inanç önderleri söz konusu edildiğinde başta Hacı Bektaş Veli, Mevlânâ, Yunus Emre olmak üzere, Abdal Musa, Hacım Sultan, Said Emre, Balım Sultan, Eşrefoğlu Rumî, Kaygusuz Abdal, Muhyiddin Abdal gibi pek çok ulu zat hatırlanır ve bunların arasında **Kızıldeli** namıyla bilinen **Seyit Ali Sultan**'dan da mutlaka söz edilir.

Kızıldeli'nin hayatı hakkında birbiriyle uyuşmayan bilgiler vardır. Hayatına ait bilgileri; bazı yazılı kaynaklarda, Seyyit Ali Sultan Vilayetnamesinde ve çeşitli söylentilerde bulabilmekteyiz. Doğumu, hayatı ve özellikleriyle ilgili bilgilerde çelişkiler vardır. Ancak biz burada onun hakkında anlatılanları uzun uzadıya tekrar anlatacak değiliz. Bizim gayemiz; Kızıldeli'nin halk şairlerinin düşünce ve inanç dünyasıyla nasıl ele alındığını ortaya koymak, eldeki bilgilerden hareketle senteze varmaktır. Ancak asıl konuya geçmeden önce Kızıldeli'nin kim olduğu hakkında kısaca bilgi vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Asıl adı Seyyid Ali Sultan olup Horasan erlerinden Hüseyin Ata'nın oğludur.** Bir lakabı *Hızır Lala* olmakla beraber *Kızıldeli****lakabıyla şöhret

* Yayınlandığı yer: *Uluslar arası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi* (23-28.11.2001), Ankara, 2002, s.511-526.

** Çelebi Cemaleddin'e göre Kızıldeli'nin bir adı da Timurtaş olup Hacı Bektaş Veli'nin Kadıncık Ana'dan doğmuş bel evladıdır. Bu konuda, Çelebi Cemaleddin 1912 yılında yayımlanan *Müdafaa* adlı kitabında şu ifadeler yer verir:

"Seyyid Ali Sultan Hacı Bektaş Veli hazretlerinin oğlu olup H. 710 (M.1310) yılında Hacı Bektaş Veli'nin nikâhlısı Fatma Nuriye Hatun'dan doğmuştur. Sonraları Şehzade Süleyman Paşa ile Rumeli'ye geçerek Dimetoka'da kendi adı ile anılan ergâhı kurmuştur. H. 805 (M. 1402)'de ölünce aynı dergâhta gömülmüşlerdir." (Nejat BİRDOĞAN, (1999), *Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli)*, I. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 75.)

Aynı bilgiler Enver Behnan ŞAPOLYO'nun *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi* (1964), İstanbul, s. 301) adlı eserinde de mevcuttur.

Bedri Noyan'a göre bu bilgiler, hiçbir yerde rastlanılmayan, dayanaksız ve uydurma bir fikirdir. Çünkü Hacı Bektaş'ın evlenmediği hususunda araştırmacılar güçlü deliller sunmuşlardır. (Bedri NOYAN, (1985), *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, Ankara, s. 337.)

*** **Kızıldeli** lakabı üzerine de şu menkabe anlatılır:

bulmuştur. Dimetoka'ya gidip Kızıldeli ırmağının kıyısında, Tanrı Dağı üzerinde dergahını kurarak (1397) inancı ve düşüncesi doğrultusunda faaliyet göstermiştir.*** Balım Sultan'ın babası Mürsel Baba'yı himaye etmiştir. (Noyan, 1985; 336). 1310-1402 yıllarında yaşadığı sanılmaktadır. Çünkü M. Tayyib Gökbilgin'in vesikalara dayanarak ortaya koyduğu bilgilere göre Yıldırım Bayezit'in himayesini görmüştür.**** Üç köy

“Kızıldeli, yani Seyit Ali Sultan, Emir Sultan ve Abdal Musa beraberce Hacı Bektaş'a varırlar. Seyit Ali Sultan'ın görevi açılıkmış. Seyit Ali Sultan birgün Dergahtakilerine aş pişirirken Kaygusuz'u oduna gönderir. 'Git odun topla getir ki, aşı pişirelim.' der. Kaygusuz başka işlere daldığından bunu unuttur, odunu getirmekte gecikir. Kazanın altında ateş azalınca, Seyit Ali Sultan 'Bismillahirrahmanurrahim' deyip ayağını kazanın altına sokmuş, odun niyetine... kazan kaynamaya başlayınca varıp Hacı Bektaş Veli'ye 'Seyit Ali Sultan kazanın altına ayağını soktu, kazanı kaynatıyor.' demişler. O da gelip diyor ki; "Sen kıpkızıldeliymişsin, Kızıldeli."

(Hüseyin ŞAHİN, (1998), *Bir Anadolu Ereni: Kızıldali (Malatya'da Kızıldeli Adı Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler, 1. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*, Ankara, s. 521.)

Bir başka gerçek de Kızıldeli kelimesinin Seyyid Ali'nin dergâhını kurduğu Dimetoka'daki ırmağın adıdır ve bu kelime zamanla Seyyid Ali Sultan'a lakap olmuştur. Bize göre bu hüküm daha gerçekçidir.

Hızır Lala lakabı hakkında da şu rivayet edilir:

Hz. Pir, seyyid Ali'ye "Tanrı yardımcın, Hızır lalan olsun." diye dua eder. Yol bağluları onu bu adla yad ederler. Hilafetnamelerde ve icazetnamelerde Hızır Lala sözü "Hızır Lale" olarak yazılmıştır.

*** Seyyid Ali'nin Dimetoka'ya gitmesi hakkında iki değişik anlatım vardır. Hacı Bektaş Veli, Seyyid Ali'nin kazan altında ayağını odun niyetine yakması olağanüstülüğünü görünce "Sen git Rumeli'ne Dimetokaya yerleş." der. O da oraya gitmeden önce Malatya tarafına gelip bir süre kalır. Diğer bir menkabeğe göre de Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Seyyid Ali'ye "İki kuzu bir kazanda kaynamaz, sen git dergâhına bak..." diyerek onu Dimetoka'ya gönderir. (Hüseyin ŞAHİN, a. g. bildiri, s. 521.)

**** "... diyar-ı Rumeli şeref-i İslâm ile müşerref oldukta bile gelen Kızıldeli, Sultan Dimetoka'da yerleşmiş ve Yıldırım Bayezid tarafından kendisine Daru-Büki, Büyük Viran, Tırfillu viranı adlı üç köy temlik edilerek 804 (M. 1401)'te mülknamesi verilmiş ve sonra burası evlatlık vakfı haline getirilmiştir."

(M. Tayyib GÖKBİLGİN, (1952), *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa ve Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul, s. 183-187.

kendisine mülk olarak verilmiş, buralar daha sonraları vakıf haline getirilmiştir. Seyyid Rüstem Gazi (Gazi Rüstem Baba Sultan)'nin yazdığı Vilayetnamedeki bilgilere göre de Kızıldeli, Yıldırım Han'ın ordusuna karışmış; İznik, Gemlik ve Bolayır'ın fethedilmesinde önemli rol oynamıştır. Dimitoka'da kurduğu dergâhta Hakk'a yürümüş, burada defnedilmiştir.** Vefat edince yerine Yağ Bali Baba geçmiş; onun vefatı üzerine de Balım Sultan postnişin olmuştur (H. 900/ M.1494). Sultan Mahmut zamanında ise (1826) arazi zapt olunmuştur.

Alevi-Bektaşî inancında ünü oldukça yaygın olan Kızıl Deli Sultan, aynı paralelde bu inanca bağlı olarak gelişen edebiyatta kendisine yer bulabilmiş önemli simalardandır. Söz konusu simaların tespiti ve değerlendirilmesi şüphesiz bu edebiyata ve Alevi-Bektaşî kültürüne önemli katkılar sağlayacaktır. Bunun için de en başta âşık edebiyatının vazgeçilmez kaynaklarından olan cönklere başvurmamız gerekmektedir. Çünkü cönklerde gün yüzüne çıkmayı bekleyen pek çok şair ve nice şiirle, aydınlığa kavuşmayı bekleyen nice konu vardır. Biz de bu gerçekten hareket ederek, Kızıldeli konusunu irdelemeye çalışacağız. Böylelikle, halk şairlerinin konuya bakış tarzları, bilgi ve inançları çerçevesinde Kızıldeli ile ilgili olarak bilinenlerin dışında, başka hangi bilgi ve hükümlerin yer aldığı da bir vesile ile ortaya çıkacaktır.

Kızıldeli'yi Alevi-Bektaşî kültüründe önemli kılan faktörler vardır. Buna sebep olarak kerametleri, Bektaşîlik inancı doğrultusunda yaptığı büyük gayret ve hizmetler gösterilebilir. Kızıldeli, buna bağlı olarak ölümünden sonra Bektaşî edebiyatı içinde haklı olarak kendisine yer bulabilmiştir.

Kızıldeli'nin tekkesi ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz.: *Suraiye Faruqi*, (1986), *Agricultural Activities in a Bektashi center: the tekke of Kızıl Deli 1750-1830, Peasants Dervishes and Traders in the Ottoman Empire*, London, s. 68-96.

** Malatya'nın Yazlıhan ilçesinin Fethiye köyünün mezarısı olan Tenci'de d

*** Malatya'nın Yazlıhan ilçesinin Fethiye köyünün mezarısı olan Tenci'de de Kızıldeli'nin bir türbesi vardır (Hüseyin ŞAHİN, a. g. bildiri, s. 509.). Halkın bu yaklaşımını Yunus Emre'nin Anadolu'nun ondan fazla yerinde mezarının bulunduğu inancını hatırlatmaktadır. Bunun sebebi; yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, muhtemelen bir tarihte söz konusu edilen bölgeye gelmiş olan Kızıldeli'nin burada yaşayan halk tarafından sahiplenilmesi düşüncesine bağlanabilir.

Âşık şiirinde Kızıldeli konusunu ele alırken hareket noktamız Sivas yöresinde toplamış olduğumuz cönkler oldu ve çalışmamız arşivimizde bulunan 35 cönkün tek tek taranması suretiyle meydana geldi.

Söz konusu cönklerin pek çoğu Alevi köylerinde yazılmıştır. Elbetteki muhtevasını, cönkü düzenleyen kişinin zevki ve inancı doğrultusundaki şiirler ve diğer özel bilgiler oluşturmuştur.

Kızıldeli ile ilgili malzemeler, elimizdeki cönklerden 1, 2, 7, 9, 20, 23 ve 26 no'lu cönklerde yer almaktadır. Bunları iki grupta ele alabiliriz.

A. Bizzat Kızıldeli'yi konu edinen şiirler: Bunlar; *Baba İbrahim* (1), *Hacı Recep* (1), *Geda Musli* (2), *Veli Dede* (1)'ye ait şiirlerdir. Bir şiirin de mahlası olmadığından sahibi belli değildir.

B. Dörtlük bazında Kızıldeli'den bahseden şiirler: Bunlar da **Budala İsmail**, *Gedaî*, *Hasretî*, *Hatayî*, **Haydarî**, *Herdemî*, **Hulusî**, *Kul Himmet*, *Noksanî*, *Seyyid Nesimî*, *Tahir* ve *Visalî*'ye ait şiirlerdir.

Bunların dışında Kızıldeli'ye yer veren ve elimizde içindeki sözlerden Kemter'e ait olduğunu tahmin ettiğimiz bir de gülbeng bulunmaktadır.

Sözünü ettiğimiz metinlerde Kızıldeli şu şekilde ele alınmıştır.

A. Bizzat Kızıldeli'yi konu edinen şiirler:

Edebiyatımızda bizzat Kızıldeli'nin konu edildiği şiirler azdır. Bunlar içinde *Viranî*'nin, Kızıldeli'yi medhettiği altışar mısralı (4+2), yedi bentlik ve *Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün* kalıbıyla olan şiiri meşhurdur. (Ergun, (1955), 225-226 / Bayrı, 1959, 80-81). Elimizdeki 6 şiirin tamamında da Kızıldeli'nin özellikleri ele alınmıştır. 11 heceli nefes olan bu şiirlerin ayakları teknik yönden zayıftır.

1 no'lu şiir: *Baba İbrahim*'indir ve 5 dörtlüktür. Şiirin yer aldığı arşivimizdeki 3 numaralı cönk, 19x26 boyutunda olup 29 yapraktır. İçinde 26 âşığın 64 şiiri bulunmaktadır. XX. yüzyılın başlarında Divriği'de tutulmuştur. Buna dayanarak *Baba İbrahim*'in en geç XIX. yüzyılda muhtemelen Divriği civarında yaşadığını söyleyebiliriz.

Şiirin muhtevası: Kızıldeli, İmam neslinden üç kardeşten biridir. Rumeli'nin fethinde büyük pay sahibidir. Diğer kardeşleri Elmalı ve Bursa'ya yerleşmiştir. Atı ile deryaya dalmış, Gazi Evranos Bey'le küffara

aman vermemiştir. Yedi yere nam salmış, pınar inşa etmek, insanların karınlarını doyurmak gibi iyi amelleri vardır. Kuru çöpten (oktan) dut ağacı bitirmek, Otman Baba'yı bulutla bir yerden bir yere intikalini sağlamak gibi birtakım kerametler de göstermiştir.

2 no'lu şiir: Hacı Recep adlı şairindir. 5 dördlüktür. Şiir yukarıda hakkında özet bilgi verdiğimiz 3 numaralı cönktedir. Şairi hakkında kesin bilgiye sahip değiliz. Ancak onun Alevi dedesi olduğu ve muhtemelen XIX. yüzyılda yöresinde yaşadığını tahmin edilebilir.

Şiirin muhtevası: İlkyaz geldiğinde Kızıldeli'nin bülbülleri öter. Elleri göğüstedir ve dilleri şirindir. Derbent bekleyen gözcüleri; darından geçen, türbeye girdiğinde serini açan, aşk badesini içmiş, nefes veren ve sır saklayan dervişleri vardır. Paşalar ve beyler onu ziyarete gelirler.

3 no'lu şiir: Geda Muslu'nun 8 dördüklü şiiridir. XVI.-XVII yüzyılda yaşamıştır. Bazı şiirlerinde Kul Musli mahlasını kullanmıştır. Garp Ocaklarına mensuptur. Aşağıda kaydettiğimiz 4. şiirde kullandığı mahlastan da anlaşılacağı gibi "dede" dir. Kızıldeli'yi kendisinin piri, mürşidi olarak nitelemektedir.

Şiirin muhtevası: Kızıldeli'nin aslı Horasan ülkesinden Hoy beldesindedir. Şah İmam Hasan'ın neslindedir. Erenler serveridir. Belinde ağaçtan Zülfikar vardır. Abdal Musa ona himmet etmiş, Sarıkız'da kılıcıyla taşı ikiye bölmüştür. Fetih suresi dilinde Rumeli halkını Müslüman etmiştir. Boğazhisar'da denizi geçmiş, Bolayır'da küffarı kahretmiştir. Tanrı Dağı'na otağını kurmuş, Başta Gazi Evranos Bey olmak üzere gaziler, beyler hep yanında olmuştur. Himmet ile sancak götürüp, kalenin altını üstüne getirmiştir.

4 no'lu şiir: 5 dördlük olup Geda Musli'nindir.

Şiirin muhtevası: Kızıldeli'nin kapısı açıktır, yanına gelenlere himmet ve ihsan eder. Onunla birlikte olan Abdallar samaha döner. Mekânı, muhabbetin bol olduğu yerdir. Burada gülbenkler çekilir, چراغلار yandırılır. Gerçek eren olan Kızıldeli'nin kulları çoktur.

5 no'lu şiir: Şiirin sahibi Veli Dede'dir. Şiir 5 dördlüktür. Meşhur İğdecikli Veli (XIX. yüzyıl)'nin hiçbir şiirinde "Veli Dede" mahlasını kullanmadığını göz önünde tutarsak, bunun başka bir şair olduğunu, muhtemelen Divriği Şer'iyye sicilinde "*Divriğili Âşık Veli oğlu Mustafa 1170 (1757)'de Âsitane'de vefat etti. Annesinin adı Fatma'dır.*" (Aslanoğlu, 1984; 11)

kaydına göre bugüne kadar şiiri bulunamayan Âşık Veli olduğunu söyleyebiliriz. Cöngün Divriği'de tutulması da bu tahminimizi kuvvetlendirmektedir.

Şiirin muhtevası: Rüyamda cemalini gördüğüm sahavet sahibi Seyyid Ali, bana sırları beyan etti. Dergâhı cennet misali, türbesi nurludur. Âşıklar ona sıdk ile hizmet ederler. Beyleri Horasan'dan gelmedir. Kuru şiştan (ok) tan vücut bulan dutu dertlere dermandır. O dört köşenin gözcüsü, cennetin sakisidir.

6 no'lu şiir: Kime ait olduğu belli olmayan bu nefes 4 dörtlüktür.

Şiirin muhtevası: Kızıldeli'nin ilkbaharda gonca gülleri açılır. İleri seyrangâh ve gönülleri ferahlatıcıdır. Âşık-ı sadıklar daima onu arzular. Şefaaf mekânı ve murüvvet kânıdır. Onu bilenler Hakk'ı bilmiş olur.

-1-

Baba İbrahim

*Gene İmam nesli zuhura geldi
Biri Elmalı'da Bursa'da kaldı
En küçük kardaşı Rumeli'n aldı
Dillerde söylenen Seyyid Ali'dir*

*Bir atın kavm ile deryaya girdi
Hiç aman vermedi küffarı kıldı
Gâzi Evranoz Beğlerin Muhsin'e saldı
Sana medh etdiğim Kızıldeli'dir*

*Koru yaylasından meskenin gören
Çadırın yerinde mutfağın kuran
Yedi köşe yerde temel bırakan
Sana medh etdiğim Kızıldeli'dir*

*Meskenimdir deyip çöküp oturan
Kuru şişle dut ağacın bitiren
Otman Baba'yi bulut ile getiren
Sana medh etdiğim Kızıldeli'dir*

Baba pınarını bina eyledi

Gör şu Yezid'lere n'etdi neyledi
 BAB(A) İBRAHİM bunu böyle söyledi
 Sana medh etdiğim Kızıldeli'dir
 Dillerde söylenen Seyyid Ali'dir
 (23/50)

-2-

Hacı Recep

Hacı Receb kerâmete erince
 Nice canlar hizmet etdi ölünce
 İlk yaz bahar iyi vakit gelince
 Öter bülbülleri Kızıldeli'nin

Dünya dergâhında bülbülün zârın
 Hüdâ yaratmıştır Muhammed nûrun
 Elleri göğsünde dilleri pirin
 Öter bülbülleri Kızıldeli'nin

Dervişleri vardır nefes haklarlar
 Haklayıp da pîrin sırrın saklarlar
 Gözcüleri vardır derbend beklerler
 Derbenddir yolları Kızıldeli'nin

Dervişleri vardır dârından geçer
 Türbeye girince serlerin açar
 Dolduruben aşkın bâdesin içer
 Muhibdir yerleri Kızıldeli'nin

HACI RECEB DEDEM durmayıp çağlar
 Ziyarete gelir paşalar beyler
 Dilimiz durursa kalbimiz söyler
 Herdem medhin edem Seyyid Ali'nin
 (23/51)

-3-

Geda Muslî

*Erenler serveri ol pîrim Ali
Ser-çeşme olmuştur Urum iline
Ağaçtan Zülfikar ol gerçek veli
Ol dem tekbir oldu pîrin beline*

*Abdal Musa Sultan Şah himmet kıldı
Denedi kılıcı şah taşı böldü
Bütün Urumeli İslam'a geldi
Fetih Surelerin almış diline*

*Kırklar azm eyledi Elmalı şehri
Görün Boğazhisar'da ol böldü bahri
Bolayır'da küffara eyledi kahrı
Ol dem kılıç aldı şahım eline*

*Bilin Tanrı Dağı şahın otağı
Hışmından kan kuşandırırda dağı
Gelibol üstünde ol kuru dağı
Ol dem âşık oldum şahın diline*

*Şahımın refiki gaziler beğler
Hışm eyler küffara ciğerin dağlar
Gerçek âşıkların methini söyler
Ol dem âşık oldum şahın yoluna*

*Şahım himmet ile sancak götürür
Kalenin temelini alt üst getirir
Tanrı Dağ üstüne çökmüş oturur
Meskenimdir deyü geldi diline*

*Seyyid Ali Sultan kırkların başı
Gazi Evranoz beğlerin yarı yoldaşı
Görün Sarıkız'da ol çaldı taşı
Ol dem kuvvet verildi şahın koluna*

*Horasan mülkünden Hoy'dandır aslı
 Şah İmam Hasan'dır şahımın nesli
 Mürşidine bend ol ey GEDA MUSLÎ
 Kıyamette alsın elin eline
 (23/52-53)*

-4-

Muslu Dede (Geda Muslî)

*Gelin ey kardaşlar dilek edelim
 Kapısı açıktır Kızıldeli'nin
 Eksişimiz bilip dâra gidelim
 Himmeti çok imiş Seyyid Ali'nin*

*Ne güzel baharı yetişmiş şimdi
 Lâlesi sümbülü açılmış şimdi
 Abdallar hep sema dönerler şimdi
 İhsanı çok imiş Kızıldeli'nin*

*Bab(a) İbrahim şehitlerin eridir
 Kırkların durağı anda yeridir
 Cansız divar yürüden Bektaş Veli'dir
 Himmeti çok imiş Kızıldeli'nin*

*Sancağı çıkar dağları dolanır
 Muhib olan âşığı aşka boyanır
 Çekilir gülbengi çerağ uyanır
 Muhabbettir yerleri Seyyid Ali'nin*

*MUSLU DEDE bunu böyle söyledi
 Gerçek erenlerin medhin eyledi
 İman mürvet deyip kerem diledi
 Kulları çok imiş Kızıldeli'nin*

(23/49)

-5-

Veli Dede

*Bir gece rüyada gördüm pîrimi
Seyrettim cemalin Seyyit Ali'dir
Beyan etti bana gizli sırrımı
Sahavet sahibi Seyyit Ali'dir*

*Uyandım gafletten pâk ettim özüm
Şükür olsun gördü dizarı gözüm
Eşiğine varıp sürdüm hem yüzüm
Mürdeler hayatı Seyyit Ali'dir*

*Dergâhı müferrih misali cennet
Türbesi münever kesiri himmet
Âşıklar sıdk ile ederler hizmet
Şefaet edici Kızıldeli'dir*

*Kerameti zahir gün gibi ayan
Horasan'dan gelme beyleri revan
Kuru şişten dutu dertlere derman
Çar köşe gözcüsü Kızıldeli'dir*

*VELİ DEDE eydür kemter kuluyum
Er belinden gelme anın nesliyi
Cemaline karşı kolu bağılıyım
Cennetin sakisi Seyyit Ali'dir
(23/53-54)*

-6-

*Yayla dağlarının sehellerinde
Şahım Kızıldeli sultan evleri
Barıgâhlar kurmuş dağ ellerinde
Şahım Seyyid Ali Sultan evleri*

*Nevbahar vaktinde gonca gülleri
Müferrih seyrangâh olur illeri*

*Âşık-ı sâdıkların tatlı dilleri
Şahım Kızıldeli Sultan evleri*

*Âşık-ı sâdıklar arzular seni
Gelür yüz sürmeğe Beytullah'ını
Şefaât meskânı mürüvvet kânı
Şahım Seyyid Ali Sultan evleri*

*Gelip Beytullâh'a yüzler sürenler
Hakk'ı bildi şahım seni bilenler
Arz ederler yine sana gelirler
Şahım Kızıldeli Sultan evleri*

.....
.....
.....
.....

(23/49)

B. Dörtlük bazında Kızıldeli'den bahseden şiirler:

Bilhassa Alevi-Bektaşî inanca bağlı şairlerin söyledikleri ve edebiyatımızda farklı bir tür olarak nitelediğimiz mürüvvetname/istimdat şiirleri vardır. Bu şiirlerde maddi ve manevi yönden güç durumda kalan kişi başta Allah, Hz. Muhammet ve Hz. Ali olmak üzere, diğer peygamberlerden, Hz. Fatıma, On iki İmam, Hacı Bektaş Veli, Seyyit Ali Sultan (Kızıldeli), Balım Sultan, Abdal Musa'dan "*medet mürüvvet*" yahut "*sen imdat eyle*" diyerek yardım istenir. Zikredilen şahıslar Bektaşî inancının önde gelen simalarıdır. Çoğu zaman, onların salt isimlerine yer vermek yerine birtakım özellikleri de ön plana çıkarılır. Belirttiğimiz gibi bu simalardan birisi de Kızıldeli'dir. *Budala İsmail, Gedaî, Hasretî, Hatayî, Haydarî, Herdemî, Hulusî, Kul Himmet, Noksanî, Seyyid Nesimî, Tahir ve Visalî*'nin bu tarz şiirlerinde tespit ettiğimiz dörtlüklerde Kızıldeli şu özellikleriyle ele alınmıştır:

Dörtlüklerin muhtevası: Yaralara imkân sağlar. Ona ikrar ve iman gerekir. Erenler serveridir. Elinde tahta kılıcıyla Rumeli'ni fethetmiştir.

Dergâhta tam bir teslimiyetle ona hizmet edilir. Başların tacıdır. Darda kalanların imdadına yetişir. Onu ziyaret etmek gerekir.

Budala İsmail (XVII. yüzyıl)

*Yine bir zulumat düştü serime
Hünkâr Hacı Bektaş veli gel yetiş
Elim yetmez maşukuma yârime
Balım Sultan Kızıldeli gel yetiş
(26/31-32)*

Gedaî (XIX. Yüzyıl)

*Balım Sultan **Kızıldeli** Yâ Hünkâr
Yine senden olsa yarama imkân
Âdeme farz oldu adab-ı erkân
Dîdâra gel deli gönül dîdâra
(7/96-97)*

Hasretî (XIX. Yüzyıl)

*Ey HASRETÎ ikrar u iman uluya
Sırr-ı Sultan Balım **Kızıldeli**'ye
Ana şek getüren Mervan kuluya
Ehl-i bi'atdan gayriye iman mı vardır
(1/45-46, 2/33-34)*

Şah Hatâyî

*Rum ilin feth etti Öğürçük Veli
Tahta kılıç tutar o bâtın eli
Erenler serveri **Şah Seyyid Ali**
Zâhird e bâtında sen imdad eyle
(1/101-102-103-104)*

Haydarî (XIX. Yüzyıl)

*Leyl ü nehar yalvarırım Ali'ye
Al tacı başında Bektaş Veli'ye
Bir niyazım vardır Kızıldeli'ye
Şah-ı Merdan Ali cemal gel yetiş
(26/39)*

Herdemî (XIX. Yüzyıl !)

*HERDEMÎ ettiğin hep bu fikirdir
Uzak değil yakınlardan yakındır*

*Seyyid Ali dergâhında sâkindir
Oda bir eksikli kul neye benzer*
(23/8-9)

Hulusî (XIX. Yüzyıl)
*Balım sultan Hacı Bektaş Veli'den
On ik'İmamlardan Kızıldeli'den
Şükrüm kesmem Şah-ı Merdan Ali'den
Hünkâr Hacı Bektaş Veli aşkına*
(26/30)

Kul Himmet (XVI. Yüzyıl)
*Pîr dediler Ali'ye
Hacı Bektaş Velî'ye
Hacı Bektaş tacını
Verdi Kızıldeli'ye*

Kızıldeli tâcımız
*Muhammed Mir'ac'ımız
Gözcü Karaca Ahmet
Yalancık duâcımız**
(9/102-105)

Noksânî (XIX. Yüzyıl)
*NOKSÂNÎ' yim arzûm dîdâr-ı cennet
Ma'sum-ı pâklardan erişe himmet*

* Şiir elimizdeki kaynakta Kul Himmet adınadır ve son dördlük şöyledir:

*Kul Himmet'tir adımız
Burda yoktur padımız
Şâh-ı Merdan aşkına
Hak versin muradımız.*

Aynı şiir, farklı kaynaklarda Kul Himmet Üstadım adına kaydedilmiştir.

*Kul Himmet Üstadım'ız
Onda yoktur yâdımız
Şah-ı Merdan aşkına
Hak vere muradımız*

(İbrahim ASLANOĞLU, (1995), *Kul Himmet Üstadım*, İstanbul, s. 126, Hasan YALINCAKLI, (1995), *Kul Himmet Üstadım*, Ankara, s. 90.)

*Sana sığınmışım Mehdî Muhammed
Sarı Saltık **Kızıldeli** gel yetiş
(7/162-163)*

Seyyid Nesimî
*Yezidlerde buğz ittiler Ali'ye
Hacı Bektaş Balım Sultan Veli'ye
Yolumuz uğradı **Kızıldeli**'ye
Ah senin dertlerin derman Hüseyin
(9/157-158)*

Tahir (XIX. Yüzyıl)
*Abdal Musa Sultan erenler gülü
Balım Sultan ile oldunuz beli
Âhi Şemseddin Hacı Bayram-ı Veli
Seyyid Balım Kızıldeli'de geldi
(20/241-242)*

Visalî (XIX. Yüzyıl)
*VİSALİ' yim böyle buldum Ali'yi
(Silik) **Seyit Ali Kızıldeli**'yi
Balım Sultan Hacı Bektâş Veli'yi
İsmin bürhân etti yaratan bana
(7/4-5)*

C. Gülbeng:

Arşivimizde 20 numaralı cönkte tespit ettiğimiz bir cönkte içindeki ifadelerden Kemter'e ait olduğunu gördüğümüz bir gülbengte (duada) Kızıldeli'den özellikle söz edilmiştir.

Gülbeng; "Hünkâr-ı Hacı Bektaş-i Veli ey şâh-ı mülk-i vilayet Hakk'ın kudretullahı asitanın gecesinde yüz sürüp dediler üçler beşler yediler kırklar, On iki İmam, On dört masum-ı pâk, pirimiz Hünkârımız Hacı Bektâş-ı Veli rehberimiz **Kızıldeli**..." şeklinde başlayıp "... cürm-i isyanıma kıl meded. Şefaateyle Ya İmam pür-cemâl-i Muhammed. Kemâl-i Hasan Hüseyin Ali-yi bülendara salâvat." şeklinde sona ermektedir. (20/147)

Sonuç

Bu tarz biyografik araştırmalarda şüphesiz en önemli kaynak vilayetname, temlikname, şeriyye sicilleri ve salnameler gibi yazılı belgelerdir. Ancak sözlü ve diğer edebi örnekleri de önemsemek gerekir. Sözcelişi halkın düşünce, inanç ve duygularının en güzel ifadesini bulduğu halk şiiri de bunlardan birisidir. Bilhassa âşık şiirlerinde araştırmacılara yararlı olacak pek çok malzeme vardır. Nitekim yukarıda işaret etmeye çalıştığımız Kızıldeli ile ilgili tespitlerin pek çoğu -halk beyninde yaşayan bilgiler de bulunmakla beraber- özgün bilgilerdir. Bu bakımdan, halk şiirlerinden yararlanma usulünü, araştırmacıların göz ardı etmemesi gereken önemli bir husus olduğuna dikkati çekmek istiyoruz.

Kaynakça:

- ASLANOĞLU, İbrahim (1984), *Âşık Veli Hayatı-Kişiliği-Deyişleri*, Ankara.
- ASLANOĞLU, İbrahim (1995), *Kul Himmet Üstadım*, İstanbul.
- BAYRI; M. Halid, *Âşık Viranî Divanı*, İstanbul, 1959.
- BİRDOĞAN, Nejat (1999), *Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli), I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.
- ERGUN, Sadeddin Nüzhet (1955), *Bektaşi şairleri ve Nefesleri*, İstanbul.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1952), "XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa ve Livası", *Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul.
- NOYAN, Bedri, (1985), *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, Ankara.
- şAHİN, Hüseyin (1998), "Bir Anadolu Ereni: Kızıldali (Malatya'da Kızıldeli Adı Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler", 1. *Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Eoliyaları Kongresi Bildirileri*, Ankara.
- şAPOLYO, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi* (1964), İstanbul.
- YALINCAKLI, Hasan, (1995), *Kul Himmet Üstadım*, Ankara.